

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi İle Net Hata Ve Noksan Hesabı Arasındaki İlişki¹

The Relation between Current Account Balance and Net Errors and Omissions Account in Turkey after the Program for Transition to a Strong Economy

Melek Sermin EFEOĞLU* - Savaş ERDOĞAN**

*Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-7277-7260
E-mail: melek.efeoğlu@lisansustu.selcuk.edu.tr

** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF., İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0003-3252-3095
E-mail: serdogan@selcuk.edu.tr

¹ Bu çalışma, Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN danışmanlığında Melek Sermin EFEOĞLU tarafından Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ile Net Hata ve Noksan Hesabı Arasındaki İlişki” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Makale Türü
Article Type
Tez Özeti Makalesi
Dissertation Article

Geliş Tarihi
Received
29.05.2024

Kabul Tarihi
Accepted
27.06.2024

Önerilen Atıf Şekli /
Recommended Citation:

Efeoğlu, M. S. & Erdoğan, S. (2024). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi İle Net Hata Ve Noksan Hesabı Arasındaki İlişki, *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 215-229.

ÖZET

Temel olarak bir ekonominin ürettiğinden fazlasını tüketmesi ve tüketimini de ithalat yolu ile karşılaması neticesinde oluşan cari işlemler açığı, dikkate alınması gereken önemli makroekonomik sorunlardan birini oluşturmaktadır. Her ne kadar olağan bir gelir kalemi olmasa bile, yapısal nedenlerle Türkiye ekonomisinde sürekli açık veren cari işlemler hesabının finansmanında net hata ve noksan hesabı cari açığı azaltıcı bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Kaynağı bilinmeyen kayıt dışı döviz girişi ve çıkışlarını ifade eden net hata ve noksan hesabı; zaman, kapsam ve ölçüm hatalarından kaynaklanmaktadır. Normal şartlar altında ödemeler bilançosu çift taraflı kayıt uygulaması kullanılarak tutulduğu için, borçlu ve alacaklı işlemlerin denkleştirilmesi esastır. Ancak farklı nedenlerden dolayı denkleştirme işlemi sağlanamadığında net hata ve noksan hesabı devreye girmektedir. Bu çalışmanın amacı; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrası cari işlemler dengesi ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkiyi Türkiye için 2003:Q1-2018:Q4 dönemine ait veriler aracılığıyla VAR modeli kullanarak analiz etmektir. Elde edilen bulgular; cari işlemler hesabından net hata ve noksan hesabına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Hesabı, Net Hata ve Noksan Hesabı, Etki-Tepki Fonksiyonları, Nedensellik Testi.

ABSTRACT

The current account deficit, which basically occurs as a result of an economy consuming more than it produces and meeting its consumption through imports, constitutes one of the important macroeconomic problems that should be taken into consideration. Even though it is not an ordinary income item, the net errors and omissions account draws attention as a factor reducing the current account deficit in the financing of the current account, which constantly runs a deficit in the Turkish economy due to structural reasons. Net errors and omissions accounting, which represents unregistered foreign exchange inflows and outflows of unknown origin, arises from time, scope and measurement errors. Since the balance of payments is kept using double-sided registration under normal circumstances, it is essential to balance debtor and creditor transactions. However, when balancing cannot be achieved due to various reasons, net errors and omissions calculation comes into play. The aim of this study is to analyze the relationship between the current account balance and net errors and omissions accounts after the Transition to a Strong Economy Program using the VAR model through data for the period 2003:Q1-2018:Q4 for Turkey. The findings showed that there is a causal relationship from the current account to the net errors and omissions account.

Keywords: Current Account, Net Errors and Omissions Account, Impulse-Response Functions, Causality Test.

GİRİŞ

Ödemeler bilançosu Türkiye ekonomisinde ilk olarak 1926 yılında düzenlenmiş ve bu bilançoda sadece ihracat ile ithalat değerlerindeki değişimlere yer verilmiştir. Ancak diğer hesaplardaki gerçekleştirmeler detaylandırılmadığı için cari işlemler açığının kaynakları tam olarak anlaşılamamıştır. Söz konusu eksiklik ise 1950’li yıllarda yapılan iyileştirmeler ve standardizasyon ile büyük ölçüde giderilmeye çalışılmıştır (Polat, 2008: 59).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra, özellikle savaşın neden olduğu ekonomik tahribatı azaltmak ve ülkeler arasındaki iktisadi ilişkileri güçlendirmek amacıyla atılan adımlar, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu kuruluşların bir üyesi konumundaki Türkiye, zaman zaman program ve finansman taleplerinden ötürü bu kuruluşlar ile yakından çalışmışlar yürütmüştür. Özellikle cari işlemler açığı ve bu açığın beraberinde getirdiği önemli sorunlardan ötürü IMF ile stand-by anlaşmaları yapılmıştır.

24 Ocak 1980 Kararlarından sonra dış ticaretin liberalleştirilmesi, dış ticaret dengesini ithalat lehine değiştirmeye başlamış ve 1980’li yılların sonunda cari işlemler açığı oldukça önemli boyutlara ulaşmıştır. İlerleyen süreçte ise cari işlemler açığı 94 Krizi’nin de temel belirleyicilerinden biri haline dönüşmüştür. 5 Nisan Kararları çerçevesinde ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi üzerine ithalat ve cari işlemler açığında belirgin bir azalma meydana gelmiş, ancak 1990’lı yılların ikinci yarısında Türk lirası yeniden değer kazanmaya başlayınca cari işlemler açığı tekrar yükselişe geçmiştir. Bu durum cari işlemler açığının finansmanı kapsamında ödemeler bilançosu hesaplarını oldukça önemli hale getirmiştir.

Ödemeler bilançosu temel itibarıyla cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı ve merkez bankası rezervlerinden meydana gelmektedir. Cari işlemler hesabı açık verdiği takdirde aradaki bu fark sermaye hesabı, finans hesabı ve merkez bankası rezervleri kullanılarak finanse edilmeye çalışılır. Söz konusu açığın finansmanında kaynağı belli olmayan para girişleri de zaman zaman önemli fonksiyonlar üstlenebilmektedir. Ancak açığın oldukça yüksek boyutlara ulaşması ve sürdürülemez noktalara taşınması halinde uluslararası kuruluşlardan destek almak kaçınılmaz hale gelebilir. Nitekim Türkiye 14 Nisan 2001 tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı altında IMF ile yeni bir anlaşma yaparak sağladığı mali destek aracılığıyla iç ve dış açıklarını kontrol etmeye çalışmıştır (Paya, 2013: 538).

Bu çalışma, Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrası cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkinin 2003:Q1-2018:Q4 dönemine ait veriler yardımıyla VAR modeli kullanarak analiz edilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak ödemeler bilançosu ve cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı kavramsal olarak ele alınmış, ikinci olarak istatistikî veriler aracılığıyla Güçlü Ekonomik Geçiş Programı sonrası cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabına ait gelişmelere yer verilmiştir. Literatürdeki bazı çalışmalara ait özet bilgiler üçüncü bölümde sunulduktan sonra dördüncü bölümde metodoloji tanıtılmıştır. Beşinci bölüm veri seti hakkında bilgi vererek altıncı bölümde analiz bulguları raporlanmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ödemeler bilançosu TCMB (2019) tarafından “bir ekonomide yerleşik kişilerin (genel hükümet, merkez bankası, bankalar, diğer sektörler) diğer ekonomilerde yerleşik kişiler (yurt dışında yerleşikler) ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistikî rapor” şeklinde tanımlanmıştır. Sawyer ve Sprinkle (2005) ise ödemeler bilançosunu, bir ekonominin yerleşikleri ile başka ülkelerin yerleşikleri arasında bir yılda oluşan uluslararası işlemlerin yer aldığı belge, olarak ifade etmişlerdir.

Ödemeler bilançosu istatistikleri 6. El Kitabına göre bilanço; “Cari İşlemler Hesabı”, “Sermaye Hesabı” ve Finans Hesabı olmak üzere 3 temel hesabı içermektedir. Bunlardan Cari İşlemler Hesabı ve Sermaye Hesabı; mal, hizmet ve gelir akımları ile karşılıksız transferlerin de yer aldığı reel işlemleri göstermektedir. Diğer taraftan Finans Hesabı ise Cari İşlemler Hesabı ve Sermaye Hesabı toplamının nasıl finanse edildiğini yansıtmaktadır (TCMB, 2019: 12). Aylık, çeyreklik ve/veya yıllık olarak hesaplanabilen ödemeler bilançosu (Heakel, 2019), çift taraflı kayıt sistemine göre oluşturulduğu için daima denk olup (Doğukanlı, 2008: 10-11); bilançonun borç tarafı yurt dışına yönelik ödemeleri, alacak tarafı ise ülkeye yönelik ödemeleri içermektedir. Dolayısıyla borç tarafı döviz çıkışlarını, alacak tarafı da döviz girişlerini ortaya koymaktadır (Bozok, 2008: 6).

Cari İşlemler Hesabı; “Ödemeler dengesi hesapları içinde yer alan mal ve hizmet ticareti ile birincil ve ikincil gelir hesaplarını kapsamaktadır. Cari işlemler hesabında gelirlerin giderleri aştığı, diğer bir ifadeyle, farkın artı olduğu durum cari işlemler fazlası olarak nitelendirilirken; giderlerin gelirleri aştığı, diğer bir ifadeyle, farkın eksi olduğu durum ise cari işlemler açığı olarak adlandırılmaktadır.” (TCMB, 2019).

Cari İşlemler Hesabı; Dış Ticaret Hesabı, Gelir Hesabı ve Transfer Hesabı olarak üç farklı hesabın toplamıdır. Bunlardan Dış Ticaret Hesabı, ihraç edilen mal ile ithal edilen mal büyüklüklerini vermektedir. Bu çerçevede ihracatın, ithalattan daha fazla olması; dış ticaret açığını beraberinde getirir. Diğer taraftan Gelir Hesabı; bir ülkenin yurtdışındaki yatırımlarından ötürü elde edilen faiz/kar geliri ile yabancıların yurtiçindeki yatırımlarından ötürü elde ettikleri faiz/kar gelirini göstermektedir. Cari İşlemler Hesabının üçüncü bileşeni olan Transfer Hesabı ise resmi ve özel transfer gelir ve giderlerini kayıt altına almaktadır (Holman, 2001: 7).

Ödemeler bilançosu çift taraflı kayıt sistemine göre oluşturulduğu için borç ve alacak tarafları birbirine eşit olmak zorundadır. Cari İşlemler Hesabı dışındaki diğer hesaplar, uluslararası finansal yatırım akımlarını gösterir. Bu nedenle Cari İşlemler Hesabının net dış yatırımlara denk olması gerekmektedir. Cari fazla, yabancı varlıkların yabancı yükümlülüklerden daha fazla olduğunu ve net dış yatırımın pozitif olduğunu ifade ederken; cari açık ise yabancı varlıkların yabancı yükümlülüklerden daha az olduğu anlamına gelmektedir (Pugel, 2007: 364).

Ödemeler bilançosu her ne kadar çift taraflı kayıt sistemi çerçevesinde hazırlansa da verilerin farklı kaynaklardan temin edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanındaki farklılıklardan dolayı zaman zaman alacak ve borç tutarları arasında bir eşitsizlik ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda aradaki fark ise Net Hata ve Noksan Hesabı (İstatistikî Farklar) altında kayda alınmaktadır (TCMB, 2019: 17). Diğer taraftan Net Hata ve Noksan Hesabı kökeni ve amacı belli olmayan döviz gelir ve giderlerini de içermektedir. Bu çerçevede söz konusu hesabın pozitif bir değer alması, aynı zamanda ülkeye yönelik kaynağı belirsiz bir döviz girişinin olduğu anlamına gelebilirken; negatif değer alması ise kaynağı bilinmeyen döviz çıkışlarına işaret edebilmektedir (Dinler, 2005: 519).

Net Hata ve Noksan oluşmasının temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2001: 402; Çıplak, 2005: 1; Eğilmez, 2016; TCMB, 2019: 27):

- Dış ticaret işlemleri ile bunlara ilişkin ödemelerin farklı zamanlarda gerçekleşmesi
- Gümrük işlemlerindeki beyan hataları
- Kayıt dışı işlemler
- Turizm ve bavul ticareti gibi bazı işlemlere ait gelir ve gider büyüklüklerinin anket yoluyla tahmin edilmesinde oluşabilecek hatalar

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI SONRASI CARİ İŞLEMLER HESABI İLE NET HATA VE NOKSAN HESABI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Uluslararası ekonomik entegrasyonu sağlamak ve finansal nitelikli krizleri çözmek üzere İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan IMF ve Dünya Bankası, 1947 yılında Türkiye'yi üye ülkeler arasına dahil etmiştir. Türkiye, Dünya Bankası'ndan ilk olarak 1950 yılında ve IMF'den de ilk olarak 1960 yılında kredi kullanmış ve sonraki yıllarda da zaman zaman söz konusu örgütler ile iş birliği yapmıştır. Özellikle iktisadi krizlerin neden olduğu makroekonomik sorunları aşabilmek amacıyla yürürlüğe konulan IMF destekli istikrar programları 2008 Küresel Krizi öncesine kadar uygulanmıştır (Ay vd., 2007: 602).

IMF'den ilk kredi kullanımının temel nedeni dış ticaret açığının finansmanında ve yabancı kredi teminindeki zorluklar olmuştur (Ardıç ve Yılmaz, 2002: 207). 1980 öncesi uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile Türkiye kendi kendine yeten bir ekonomi portresi çizmiştir (Çekim, 2009: 66). 24 Ocak 1980 Kararları ile ekonomi politikalarında önemli bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirilerek serbest piyasa modeline bir geçiş yapılmıştır. Mal ticaretindeki liberalizasyon sürecini, 1989 yılında gerçekleştirilen 32 Sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu'ndaki değişiklik ile sermaye hareketlerindeki liberalizasyon süreci takip etmiştir.

Böylece portföy yatırımlarının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelmesine yönelik girişimler hız kazanmıştır (Çekim, 2009: 66). Ancak 1989 yılından itibaren ithalattaki artış hızının ihracattaki artış hızına göre daha yüksek olması nedeniyle cari işlemler hesabında oluşan açık düzeyleri oldukça önemli seviyelere ulaştırmıştır. Bu soruna ekonomideki diğer problemler de eklenince 1994 yılında kriz ortamına girilmiştir. 5 Nisan Kararları çerçevesinde hayata geçirilen dezenfasyonist politikalar, mali disiplin süreci ve devalüasyon uygulaması her ne kadar ithalatı ve cari açığı bir miktar düşürse de ulusal paranın yeniden değerlendirilmeye başlaması ile birlikte cari açık tekrar yükselişe geçmiştir. 1996 yılından itibaren ön plana çıkan bavul ticareti ise net hata ve noksan hesabını farklı bir boyuta taşımıştır (Mangır, 2006: 465).

Alınan tedbirlere rağmen yapısal sorunların çözüme kavuşturulamaması nedeniyle cari işlemler açığı kronik bir probleme dönüşmüştür (Şahin, 2011: 51-53). Cari işlemler açığına diğer makroekonomik sorunların eşlik etmesi ile birlikte 1990'lı yılların sonunda ve 2000'li yılların başında peş peşe krizler yaşanmıştır. Bunun üzerine 14 Nisan 2001 tarihinde IMF destekli istikrarı ve yapısal reformları önceleyen "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" hayata geçirilmiştir. Söz konusu program kapsamında çok geniş düzenlemeler içeren niyet mektubu verilerek çok güçlü bir mali destek sağlanmıştır (Paya, 2013: 538). Programda temel olarak sabit kur rejiminin bırakılması sebebiyle ortaya çıkan güvensizlik ortamını ve istikrarsızlığı en hızlı şekilde ortadan kaldırmak, mevcut olumsuzlukların tekrarlanmayacak şekilde kamu idaresinin ve ülke ekonomisinin yenilenmesine yönelik altyapıyı oluşturmak amaçlanmıştır (Acar, 2012). "Güçlü ekonomiye geçiş programının ayırt edici özelliği; Türkiye'nin ekonomik ve siyasal geleceğinde, orta ve uzun vadede köklü değişim ve dönüşümleri hedeflemesidir. Sağlıklı bir serbest piyasa ekonomisine geçişin önündeki engellerin kaldırılması, devletin ekonomideki yerinin sosyal destek ve yasal denetleme görevini içerecek şekilde düzenlenmesi, hedeflenen reformun esas unsurlarını oluşturmaktadır." (Taşar, 2010: 95).

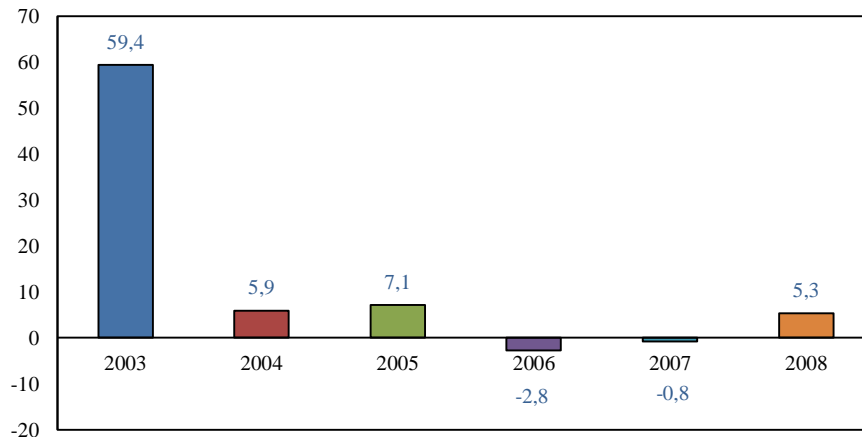
Yurtiçinde ve yurtdışında meydana gelen bazı gelişmelerden ötürü 2001 Krizi'nin ekonomik dengeler üzerindeki etkileri bir süre devam etmiştir. Dalgalı kur rejimine geçilmesi, fiyat istikrarına odaklı para politikası uygulaması; mali disiplin anlayışı, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, petrol fiyatlarındaki artış ve AB'ye üyelik sürecinde kaydedilen ilerlemeler bu gelişmelerden bazılarıdır (Bayrak, 2011: 58). Ancak 2003-2008 döneminde cari işlemler hesabındaki açık düzeyi artış eğilimini sürdürmüştür. Tablo 1, söz konusu döneme ait cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı büyüklüklerini göstermektedir.

Tablo 1: 2003-2008 Yılları Arasında Cari İşlemler Hesabı ile Net Hata ve Noksan Hesabı (Milyon \$)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Cari İşlemler Hesabı	-7.554	-14.198	-20.980	-31.168	-36.949	-36.425
Net Hata ve Noksan Hesabı	4.489	838	1.495	-896	-315	1.966

Kaynak: TCMB Veri Tabanından milyon dolar cinsinden elde edilmiştir.

Tablo 1'deki veriler cari işlemler açığının ele alınan dönemde sürekli artış kaydetmesine rağmen; net hata ve noksan hesabının oldukça dalgalı bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Grafik 1 ise net hata ve noksan hesabının cari işlemler açığını karşılama oranlarını göstermektedir.

Grafik 1: 2003-2008 Yılları Arasında Net Hata ve Noksan Hesabının Cari İşlemler Hesabını Karşılama Oranları

Türkiye ekonomisi 2003 yılında 7.554 milyar dolar cari işlemler açığı verirken, net hata ve noksan hesabında 4.489 milyar dolarlık bir giriş söz konusu olmuş ve 2003 yılında net hata ve noksan hesabı, cari işlemler açığının %59,4'lük kısmını finanse etmiştir. İlgili yılda iç üretimin azalmasından ötürü ithalatın artması, cari işlemler açığının büyümesinde etkili olmuştur. Bu dönemde küresel likidite düzeyi oldukça yüksek olduğu için, Türkiye yüksek faiz vererek ihtiyaç duyduğu kaynağı kendine çekmeyi başarabilmiştir (Kayra, 2015: 247). Ancak 2003 yılından itibaren artış eğilimini sürdüren cari işlemler açığı nedeniyle Türkiye, dış kaynak girişine bağımlı bir ekonomi haline evrilmeye sürecini devam ettirmiştir (Paya, 2013: 539). 2004 yılında 14.198 milyar dolarlık cari işlemler açığının %5,9'luk kısmı net hata ve noksan hesabı aracılığıyla finanse edilmiştir. 2005 yılında ise bu oran %7,1'e çıkmıştır. 2003-2005 döneminde, cari işlemler açığını tetikleyen temel unsurlar arasında; ulusal paradaki değerlenme, hızlı ekonomik büyüme, uzun vadeli kredi olanakları ve kriz sonrası artan talep yer almaktadır (Çekim, 2009: 89, 90, 104). 2005 yılında da benzer sebepler ile devam eden iktisadi canlılık, ithalattaki artışı sürdürmüştür (Kayra, 2015: 261-262). 2006 yılında ise cari işlemler açığı yükseliş eğilimini devam ettiren; net hata ve noksan hesabında 896 milyon dolarlık bir çıkış söz konusu olduğu için, net hata ve noksan hesabı, cari açığı karşılayamadığı gibi %2,8 oranında artmasına yol açmıştır. Nitekim turizm gelirlerindeki düşüş ve yatırım geliri dengesindeki bozulmadan ötürü (Çekim, 2009: 96) 2006 yılında cari işlemler açığı yaklaşık %40 oranında artarak 21 milyar dolar seviyelerinden 31 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır (Ekşi, 2010: 60). Yabancılar yönelik özelleştirmeler ve Borsa'daki yabancı ağırlığı bu dönemdeki cari işlemler açığının temel finansman kaynağı olmuştur (Yaşar, 2013: 89). Benzer şekilde 2007 yılında da bir taraftan cari işlemler açığı artarken diğer taraftan da net hata ve noksan hesabında çıkış gerçekleşmiştir. Dolayısıyla söz konusu çıkış, cari açığı karşılayamadığı gibi %0,8 oranında da artmasına sebep olmuştur. Enerji fiyatlarında meydana gelen hızlı yükseliş, 2007 yılındaki cari işlemler açığının önemli nedenleri arasında yerini almıştır (Yaşar, 2013: 71-72). Dış ticaret açığı ve gelir hesabı açığından dolayı 2008 yılı itibarıyla 36.425 milyar dolar düzeylerine gelen cari işlemler açığının %5,3'lük bölümü net hata ve noksan hesabı ile finanse edilmiştir. Küresel Krizin yoğunluk kazandığı Ekim ayına kadar ihracatta meydana gelen olumlu ilerlemeler ve turizm gelirlerindeki artış, cari işlemler açığının tam olarak finansmanına yardımcı olamamıştır (Ekşi, 2010: 60). Dönemin geneli dikkate alındığında (2003-2008) cari işlemler açığını sürekli besleyen faktör, ithalatın görece daha hızlı artması olmuştur. İthalatın, ihracata kıyasla daha hızlı artmasının en önemli nedeni ise döviz kuru ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim değerli ulusal para, ihracatı yavaşlatmış, ithal mallarının alımını daha uygun hale getirmiştir (Küçükücü, 2012: 96).

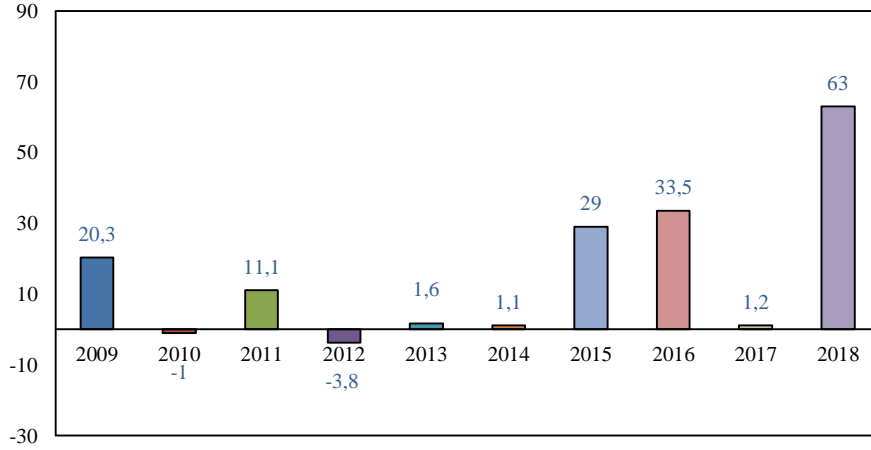
2008 Küresel Krizi, küresel likidite bolluğu sürecini tersine çevirmiş ve Türkiye ekonomisine yabancı kaynak girişi azalmıştır. Bu durum, 2009 yılında Türkiye ekonomisinin yaklaşık %5 seviyelerinde keskin bir daralma yaşamasına neden olmuştur (Paya, 2013: 539). Söz konusu daralma ise ithalat talebi üzerinden cari işlemler açığına yansımıştır. Tablo 2, cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabına ait büyüklükleri 2009-2018 dönemi için göstermektedir.

Tablo 2: 2009-2018 Yılları Arasında Cari İşlemler Hesabı ile Net Hata ve Noksan Hesabı (Milyon \$)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Cari İşlemler Hesabı	-	-	-	-	-	-	-	-33.139	-	-
Net Hata ve Noksan Hesabı	11.358	44.616	74.402	47.963	63.642	43.610	32.145	11.104	614	17.203

Kaynak: TCMB Veri Tabanından milyon dolar cinsinden elde edilmiştir.

Tablo 2'deki veriler ele alınan dönemde hem cari işlemler açığının hem de hata ve noksan hesabının dalgalı bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Grafik 2 ise net hata ve noksan hesabının cari işlemler açığına karşılama oranlarını göstermektedir.

Grafik 2: 2009-2018 Yılları Arasında Net Hata ve Noksan Hesabının Cari İşlemler Hesabını Karşılama Oranları

2008 Küresel Krizi Türkiye’de ithalat ve ihracatın düşmesine neden olmuş ve 2009 yılında cari işlemler açığı 11 milyar dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. Aynı yıl net hata ve noksan hesabındaki 2.314 milyar dolarlık giriş sayesinde cari işlemler açığının %20,3’lük kısmı net hata ve noksan hesabı tarafından finanse edilebilmiştir. Bir sonraki yıl yabancı sermaye girişlerinin artması ile birlikte ulusal paranın güçlenmesi ve piyasa faizlerinin gerilemesi, ekonominin büyümesini beraberinde getirmiştir. Ancak krizden ötürü ihracatın düşük seviyelerde kalması, ulusal paranın değerlenmesi ve ithalatın artması ise cari işlemler açığını 11 milyar dolar düzeylerinden 44 milyar dolar düzeylerine taşımıştır. Diğer taraftan net hata ve noksan hesabındaki çıkış sebebiyle 2010 yılında net hata ve noksan hesabı cari işlemler açığını finanse edemediği gibi %1 oranında artmasına yol açmıştır. 2011 yılında 74 milyar dolara ulaşan cari işlemler açığının %11,1’lik kısmı net hata ve noksan hesabı tarafından finanse edilmiştir. Söz konusu yılda da küresel koşullardaki problemlerden ötürü ihracat canlanmazken yurtiçi talebe dayalı büyüme ve kısa vadeli sermaye akımları cari işlemler açığını beslemiş ve ülke ekonomisini kırılgan hale getirmiştir (TEPAV, 2011). Net hata ve noksan hesabı 2012 yılında cari işlemler açığının %3,8 oranında artmasına neden olurken; 2013 yılında cari işlemler açığının %1,6’lık kısmını, 2014 yılında da %1,1’lik kısmını finanse etmiştir. 2015 yılında meydana gelen Uçak krizi, Rusya ile çeşitli alanlarda (inşaat sektörü, seyahat sektörü, tarım sektörü, eğitim ve spor vb.) olduğu gibi bavul ticareti hacminin de düşmesine, hatta durmasına sebep olmuştur. Ayrıca Rusya, Türkiye’ye karşı bir takım yaptırım kararları almış ve uygulamıştır. Bu durum ülke ekonomisinde oldukça olumsuz etkiler meydana getirmiştir. 2015 yılında net hata ve noksan hesabı, cari işlemler açığının %29’luk kısmını finanse etmiştir. 2016 yılında yatırım gelirleri hesabının açık vermesi ile cari işlemler açığı bir önceki yıla göre sınırlı ölçüde artış sergilemiştir. Yatırım gelirleri hesabındaki fark ise temel itibariyle kar transferlerinden kaynaklanmıştır. Emtia ve enerji fiyatlarındaki artış ise dış ticaret açığını yükseltmiştir (Öztürk vd., 2012: 84, 92). Ayrıca 2016 yılında kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye için verdikleri düşük not da önemli bir ayrıntı teşkil etmektedir. Yabancı sermaye ihtiyacının önemli boyutlara ulaşması, kredi notundaki gerilemenin başlıca nedenini oluşturmuştur (Kahveci, 2016). Net hata ve noksan hesabı 2016 yılında cari işlemler açığının %33,5’lik bölümünü finanse etmiştir. Bu oran 2017 yılında %1,2 seviyelerine kadar gerilemiştir. Diğer taraftan cari işlemler açığının yaklaşık üçte ikisi net hata ve noksan hesabındaki kaynağı bilinmeyen paralarla finanse edilerek karşılanmıştır. Yabancı paralarının ulusal para karşısında değer kazanmasıyla, 2018 yılında cari işlemler dengesi açığı son dört yılın en düşük seviyesine inmiştir. Ayrıca aynı yıl 17.2 milyar dolar ile Cumhuriyet tarihinin en yüksek net hata ve noksan girişi gerçekleşmiştir. Böylece 2018 yılında net hata ve noksan hesabı, cari işlemler açığının %63’lük kısmını finanse etmiştir. Kaynağı belli olmayan uluslararası para hareketliliği, iktisadi konjonktüre oldukça duyarlıdır. Ancak bu hesabın sıcak para türü gibi algılanarak cari açığın temel finansman kaynakları arasında görülmesi riskli bir durum teşkil etmektedir (Karaçayır, 2014: 119).

Cari işlemler açığı Türkiye ekonomisini kırılgan hale getiren temel unsurlardan biridir. İktisat literatüründeki çok sayıda çalışma, açığın GSYH içindeki payının %5 seviyelerinin üzerine çıkmasını kriz için bir öncü gösterge kabul etmektedir. Liberalizasyon süreci ile birlikte ihracattaki artış hızının ithalattaki artış hızının gerisinde kalması ve ithalata dayalı bir büyüme yapısı ise Türkiye için cari işlemler açığını oldukça önemli hale getirmektedir (Erdoğan ve Acet, 2016: 540).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde cari işlemler açığı ve temel belirleyicileri üzerine çok sayıda çalışma olmasına rağmen; cari işlemler açığı ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak analiz eden sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir bölümüne ait özet bilgiler şu şekildedir:

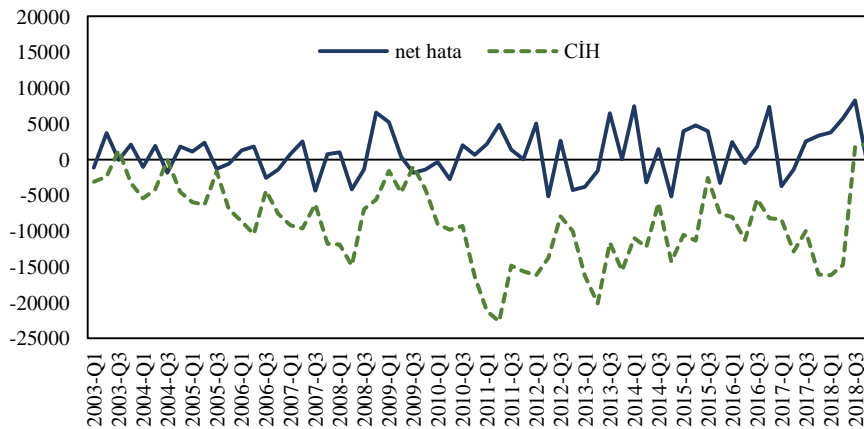
Alagöz ve Erdoğan (2011), net hata ve noksan hesabının dış ödemeler dengesinde bir kalıntı hesap niteliğinde olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca 2003 yılı ve sonraki yıllarda dikkatleri üzerine çeken bu hesabın kapsam, zamanlama ve ölçüm hatalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. 2002:1-2010:5 dönemini kapsayan çalışmalarında, ihracat, bavlul ticareti ve turizm gelirleri ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. VAR modeli sonucuna göre, turizm gelirlerinin net hata ve noksan hesabını etkileyen en önemli unsur olduğunu tespit etmişlerdir.

Özekicioğlu ve Taştan (2013), net hata ve noksan hesabının, döviz varlıklarındaki değişimden kaynaklandığını belirtirken, oluşan noksanlıkların bu hesapta gösterildiğini ifade etmektedirler. 1950-2012 dönemini kapsayan çalışmalarında net hata ve noksan hesabının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Analizlerinde ayrıca, net hata ve noksan hesabının özellikle kriz dönemlerinde negatife düşme eğilimi olduğunu belirtmektedirler. Net hata ve noksan hesabındaki 1993 ve 2002 yıllarındaki kırılmaların gerçekleşen krizlere ve döviz volatiliteye bağlı olduğunu vurgulamaktadırlar. Kısa vadeli sermaye akımlarının ve krizler sonucunda oluşan para ikamesinin net hata ve noksan hesabı ile ters bir ilişki içinde olmasının durumunu, sermaye hesabıyla ilişkisinin güçlü olduğunu gösterdiğini ifade etmektedirler.

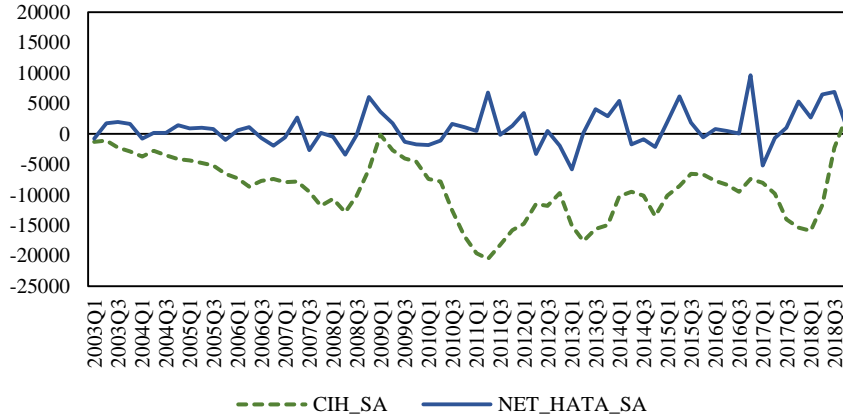
Çoban ve Özel (2014), 2003 yılından itibaren artış eğilimi gösteren net hata ve noksan hesabının sonuçları ile ilgili olarak, kayıtlarda belirlenemeyen bir sermaye girişi veya çıkışı olma ihtimalini vurgulamaktadırlar. Çalışmalarında 2005-2012 dönemi net hata ve noksan hesabı ile ihracat arasındaki ilişki analiz edilmektedir. 2005:1-2012:4 dönemini kapsayan çalışmalarında, net hata ve noksan hesabı ile ihracat arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre, net hata ve noksan hesabında meydana gelen değişmelerin nedenini, ihracat dışı değişkenler ile zamansal farklılıklardan doğan kayıt hatalarından kaynaklandığı belirtilmektedir.

VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada 2003:Q1-2018:Q4 dönemini kapsayan veriler kullanılmış ve çeyreklik olmasından ötürü veriler mevsimsel etkiden arındırılmıştır. Her iki verinin yalın haldeki değerleri ve mevsimsel düzeltilmeden sonraki değerleri Grafik 3 ve Grafik 4'te gösterilmiştir.

Grafik 3: Cari İşlemler Hesabı ile Net Hata ve Noksan Hesabı

Grafik 4: Mevsimsel Etkiden Arındırılmış Cari İşlemler Hesabı ile Net Hata ve Noksan Hesabı

Cari işlemler hesabı ve net hata noksan arasındaki ilişkiyi Türkiye için sınamak amacıyla zaman serileri analizinden faydalanılmıştır. Bir regresyon modelinde parametreler arasındaki ilişkileri geçmiş periyotlarda etkilemiş olan faktörler gelecek zamanda da etkilemeye devam edebilir. Bu sebeple gözlem değerlerini etkilemiş ve etkileyecek olan faktörlerin irdelenmesi, gelecek dönemlerdeki etkinin tahmini için önemli olmaktadır. Zamanla ilişkili olarak tanımlanabilen parametrelere ait gözlem değerleri zaman serisi adını alır. Zaman serisi verileri, değişkenlerin bir dönemden diğer bir döneme ardışık şekilde gözlemlendiği sayısal değerlerdir. Serinin ardışık olması doğru analiz bakımından oldukça önem taşımaktadır (Dikmen, 2012: 297).

Zaman serileri analizi çerçevesinde ilk olarak serilerin durağanlığı test edilmiştir. Durağanlık, zaman serisi verilerinin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığı ve dalgalanmanın varyansının özellikle zaman boyunca sabit kaldığı şeklinde tanımlanabilir (Tarı, 2011: 382). Zaman serisi durağan değilse, otokorelasyonlar önemli ölçüde sıfırdan sapar ya da gecikmeler arttıkça sıfırdan uzaklaşır veya ortaya sahte bir örnek çıkar. Zaman serilerini uygun bir modelin gerçekleştirilmesi için bu serilerin önce durağan hale getirilmesi gerekir (Kutlar, 2005: 252). Belirli bir zaman serisinin durağan olup olmadığı birim kök testi ile sınımlanmaktadır (Tarı, 2011: 382). Nitekim durağanlık, biçimsel seviyede, zaman serisinin birim kökünün varlığına bakılarak anlaşılabilir. Bu amaçla genellikle Dickey-Fuller (DF) ve genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri kullanılır (Gujarati ve Porter, 2012: 768). ADF test istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeylerine göre bulunan MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerinden küçükse serinin durağan olmadığı, büyükse serinin durağan olduğu sonucuna varılır (Tarı, 2011: 389).

Durağanlık testinin ardından VAR modeli yardımıyla cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan arasındaki ilişki incelenmiştir. VAR modeli, politik etkiler ve parametrelerde oluşan şokların diğer parametrelere etkisinin ölçülmesidir (Dikmen, 2012: 343). Çok denklemlili sistem çözümlenmesinde meydana gelen sorunların çözüldüğü bir yöntemdir (Kutlar, 2005: 333). VAR modeli analizi bağlamında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine, etki-tepki fonksiyonlarına ve varyans ayrıştırmasına bakılabilir. Bütün bu yöntemlerin yapılabilmesi için üç koşul söz konusudur. Bunlardan ilki; modelin durağan olmasıdır. Bunun için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çemberin içinde olması gerekir. İkinci koşul değişen varyansın olmaması iken; üçüncü koşul ise otokorelasyonun olmamasıdır (Tarı, 2011: 453).

Sistemde bulunan değişkenlerin kendi ya da başka değişkenlerin şoklarına göstermiş olduğu tepkiler önemlidir. Zaman serisinin örneklerinde, hata terimi genel itibarıyla şokları temsil eder. Bununla birlikte, sistemde bulunan her bir değişkenin kendi ve diğer değişkenlerin hatalarına karşı reaksiyonu etki-tepki olarak adlandırılır. Etki-tepkiler benzer büyüklüğün iki farklı görünümünü temsil eder. Serilerde meydana gelen 1 birimlik değişim karşısında diğer serilerin verdiği tepkilerdir (Tarı, 2011: 465).

VAR modeli çerçevesinde yapılan bir diğer test varyans ayrıştırmasıdır. Öngörü hatalarının niteliklerinin biliniyor olması, sistemde bulunan parametreler arasındaki karşılıklı ilişkilerin ortaya çıkmasında önemlidir. Varyans ayrıştırması, her bir parametrenin öngörü hata varyansının, sistemde bulunan her bir parametreye yüklenebilecek ayrıştırma oranıdır. Her bir parametrenin öngörü hata varyansını parametrelerin her birine pay ederek şokların parametrelerdeki etkilerini oransal olarak ölçmeye fayda sağlar. Varyans ayrıştırması, VAR modelinde hedeflenmiş olan ikinci fonksiyondur. Değerlendirilen her bir varyansta meydana gelen değişimin

% kaçının kendi gecikmeleri ile % kaçının ise diğer parametrelerce açıklandığını ortaya koyar. Parametrelerin dışsal veya içsel olup olmaması ile bir yan değerlendirme yapılabilmektedir (Tarı, 2011: 453, 469).

İstatistiki olarak iki parametre arasındaki bağ, bir birlikteliğin karşılığıdır. İktisat teorisi tarafından parametreler arasındaki nedensellik ilişkisi doğrulanmalıdır. Bağımsız değişken ve bağımlı değişken seçimiyle başlatılmış olan ilişkilerin yönü hakkında ön şart bulunmaktadır. Ancak nedensellik analizinde bu şekilde bir şart bulunmamakta ve ilişkilerin yönü araştırılmaktadır (Tarı, 2011: 436). Regresyon analizi, parametreler arasındaki bağımlılık ilişkisiyle ilgilenmektedir. Fakat, parametreler arasındaki bu bağımlılık, kesin olarak bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermez. Kısaca, mutlaka bağımsız parametre X'in sebep ve bağımlı parametre Y'nin sonuç olduğu anlamına gelmez. İstatistiksel olarak, iki parametrenin arasındaki yakın ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Parametreler arasındaki nedensellik ilişkisi ise iktisat kuramınca doğrulanmalıdır (Timur, 2005: 111).

Koentegrasyon (eşbütünleşme) testi iktisadi değişkenlere ait seriler durağan olmasalar dahi, bu serilerin durağan bir doğrusal kombinasyonunun var olabileceğini ve bunun da ekonometrik olarak tespit edilebileceğini öne sürmektedir. Bu, değişkenleri etkileyen kalıcı dışsal şoklara rağmen değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Değişkenler arasında böyle bir koentegrasyonun olabilmesi ancak dışsal, kalıcı şokların farklı doz ve biçimlerde olsalar dahi tüm değişkenleri ortak bir şekilde etkilemesiyle gerçekleşir. Farklı bir deyişle sistemdeki her değişken, kendilerini ayrı ayrı etkileyen, her biri kendine özgü dışsal ve kalıcı şoklara değil, bunları beraber etkileyen ortak stokastik trendlere sahip olması gerekir. Durağan olmayan iki zaman serisi aynı dereceden entegre iseler bu durumda aralarında koentegrasyon olabilir ve aralarındaki regresyon yanıltıcı değildir. İki serinin aynı dereceden entegre olması ikisindeki trendin birbirini götürmesi ve trend faktöründen arındırılmış bir ilişkinin bulunmasını sağlamaktadır (Tarı, 2002: 376).

BULGULAR

Cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada ilk olarak verilerin durağanlığı ADF testi yardımı ile sınanmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle VAR modeli tahmin edilerek, bu kapsamda etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve nedensellik ilişkisi test edilmiştir. Son olarak seriler arasında uzun dönemli bir bağıntı olup olmadığı koentegrasyon testi yardımıyla incelenmiştir. Serilerin durağan olmaması halinde oluşturulan regresyonun beyaz gürültü içerip sahte olma ihtimali artmaktadır. Bu nedenle analizlerden önce verilerin durağanlaştırılması önem arz etmektedir. ADF birim kök testine ait ulaşılan bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Test İstatistiği	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
CİH-SA	-3,055406 (1)	-3.540198	-2.909206	-2.592215
NHNH-SA	-6.888045 (0)	-3.538362	-2.908420	-2.591799

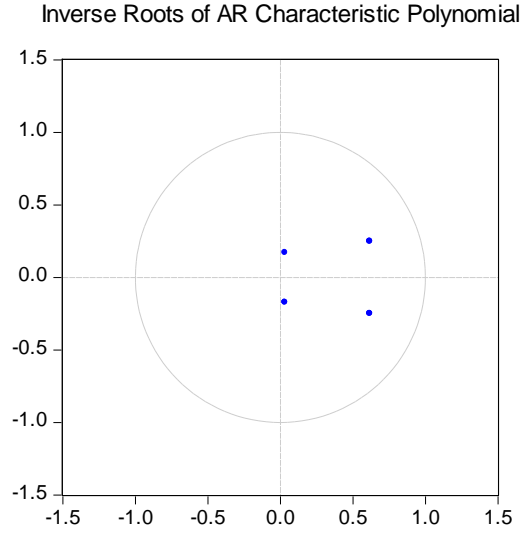
Tablo 3'e göre her iki değişken de düzeyde birim kök içermemektedir, yani durağan olmaktadır. Aynı dereceden durağan olan bu değişkenlerin eşbütünleşik olduğu söylenebilir. Modelde yer alan tüm parametreler durağan olduğunda, bu değişkenler ile VAR modeli tahminlenebilir. Bunun için öncelikle en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. VAR modeline ait optimal gecikme uzunluğuna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: VAR Modeline Ait Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1120.579	NA	2.22e+14	38.70961	38.78066	38.73728
1	-1070.500	94.97672*	4.53e+13	37.12069	37.33384*	37.20372*
2	-1066.178	7.899596	4.49e+13*	37.10957*	37.46482	37.24795

3	-1063.348	4.975610	4.68e+13	37.14994	37.64729	37.34367
4	-1058.494	8.201714	4.55e+13	37.12049	37.75994	37.36957
5	-1057.722	1.251272	5.11e+13	37.23180	38.01335	37.53623
6	-1055.344	3.690467	5.44e+13	37.28772	38.21137	37.64750

FPE ve AIC kriterlerine göre optimal gecikme uzunluğu 2 alınarak VAR modeli tahmin edilmiş ve ilk olarak modelin durağanlığı test edilerek elde edilen sonuç Grafik 5'te sunulmuştur.

Grafik 5: AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin Birim Çemberdeki Konumu

Grafik 5'e göre, AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içinde yer aldığı görülmektedir. Bu durum VAR modeline ait denklemin birim kök içermediği dolayısıyla durağan ve istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu tespitin ardından değişen varyans testi gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Değişen Varyans Testi

Chi-sq	df	Prob.
26.91803	24	0.3083

Tablo 5'te yer alan Ki-kare değerine ait olasılık değeri %5'ten büyük olması, temel hipotez olan VAR modelinin sabit varyanslı olduğu durumu ortaya koymaktadır. Söz konusu tespitin ardından üçüncü olarak otokorelasyon testi yapılmış ve ulaşılan bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Otokorelasyon Testi

Gecikme	LM-Stat	Prob.
1	5.022457	0.2850
2	3.313854	0.5067
3	2.696431	0.6098
4	4.073123	0.3962
5	1.311998	0.8593
6	4.446748	0.3489

Tablo 6’da yer alan veriler tüm gecikme düzeylerinde modelin otokorelasyon içermediğine dair temel hipotezi reddetmediği için modelin otokorelasyon sorunu taşımamaktadır.

Modelin yapısal anlamda bir sorun taşıyıp taşımadığına ilişkin yapılan testlerin ardından değişkenler arasındaki nedensel bağıntı Granger nedensellik testi ile sınanmış ve ulaşılan bulgular Tablo 7 ve Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7: Granger Nedensellik Testi (Bağımlı Değişken: Net Hata Noksan Hesabı-SA)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
CIH-SA	4.636617	2	0.0984
All	4.636617	2	0.0984

Tablo 7’deki verilere göre %5 anlamlılık düzeyinde cari işlemler hesabından net hata ve noksan hesaba doğru nedensel bir ilişkinin olmadığı, ancak %10 anlamlılık düzeyinde söz konusu ilişkinin doğrulandığı görülmektedir. Dolayısıyla %10 anlamlılık düzeyinde cari işlemler hesabı, net hata ve noksan hesabının nedeni olduğu ifade edilebilir.

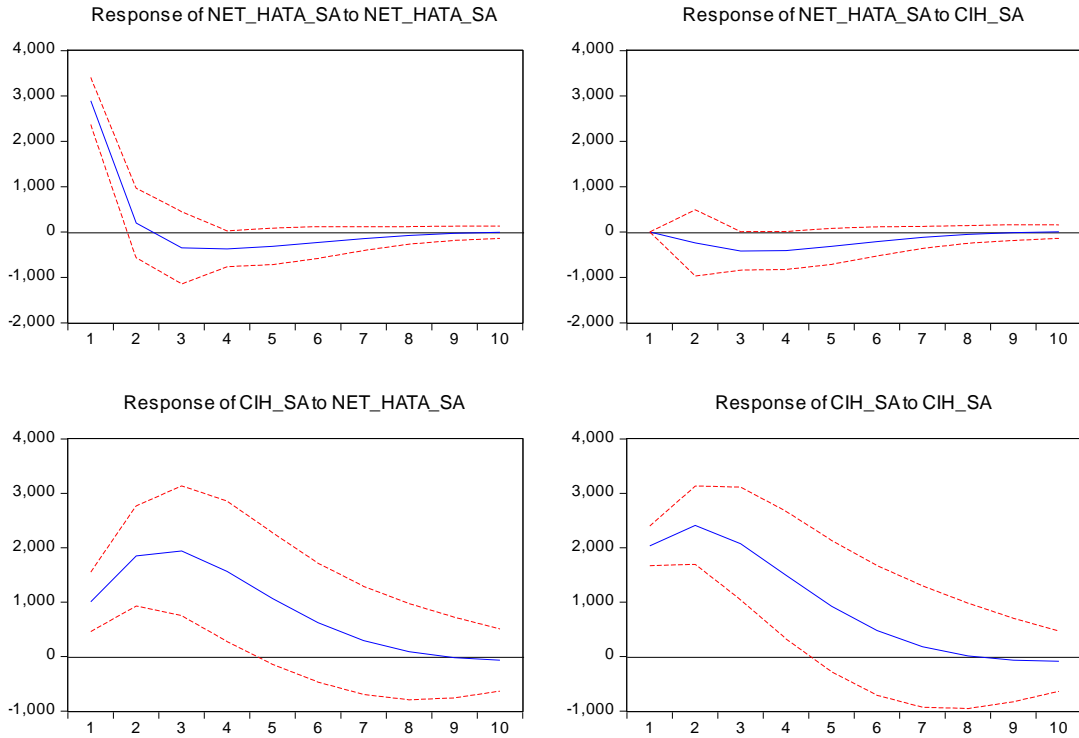
Tablo 8: Granger Nedensellik Testi (Bağımlı Değişken: Cari İşlemler Hesabı-SA)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
NHNH-SA	3.914832	2	0.1412
All	3.914832	2	0.1412

Tablo 8’deki veriler net hata ve noksan hesabından cari işlemler hesabına doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir.

Nedensellik testinden sonra etki-tepki fonksiyonları aracılığıyla değişkenlerden birine verilen 1 standart hatalık şoka diğer değişkenin nasıl tepki verdiği incelenmiştir. Etki-tepki fonksiyonları Grafik 6’da sunulmuştur.

Response to Cholesky One S.D. Innovations \pm 2 S.E.

Grafik 6: Etki-Tepki Fonksiyonları

Grafik 6'ya göre cari işlemler hesabındaki bir birimlik şoka karşılık, net hata ve noksan hesabının verdiği cevap sıfır etrafında dalgalanmakta olup, yok denecek kadar azdır. Buna karşılık net hata ve noksan hesabındaki bir birimlik şoka karşılık cari işlemler hesabının verdiği cevap ilk dönemden itibaren pozitif yönde ve artmakta iken, üçüncü dönemden itibaren sönmekte ve sekizinci dönemde ise ortadan kalkmaktadır.

Etki-tepki fonksiyonlarından sonra varyans ayrıştırması yöntemi ile bir değişkendeki değişikliğin yüzde kaçının kendisi ve yüzde kaçının da diğer değişken tarafından açıklandığı dönemler itibariyle ölçülmeye çalışılmıştır. Ulaşılan bulgular Tablo 9 ve Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 9: Net Hata ve Noksan Hesabının Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	NHNH-SA	CİH-SA
1	2892.411	100.0000	0.000000
2	2909.219	99.31425	0.685752
3	2959.803	97.33771	2.662287
4	3011.054	95.57660	4.423402
5	3044.019	94.59266	5.407339
6	3059.801	94.18394	5.816061
7	3065.430	94.05867	5.941332
8	3066.813	94.03464	5.965360
9	3066.983	94.03352	5.966480
10	3066.993	94.03300	5.967000

Tablo 9'daki verilere göre ilk dönemde net hata ve noksan hesabını açıklayan yine net hata ve noksan hesabı iken; ilerleyen dönemlerde cari işlemler hesabının açıklama gücü artmaktadır. Nitekim 10. dönemde net hata ve noksan hesabındaki değişikliğin yaklaşık %5.967'si cari işlemler hesabı tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 10: Cari İşlemler Hesabının Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	CİH-SA	NHNH-SA
1	2270.834	80.34611	19.65389
2	3794.487	69.20375	30.79625
3	4740.845	63.49821	36.50179
4	5211.133	60.78358	39.21642
5	5398.881	59.56895	40.43105
6	5455.825	59.10711	40.89289
7	5466.948	58.97907	41.02093
8	5467.716	58.96313	41.03687
9	5468.126	58.96803	41.03197
10	5469.158	58.96992	41.03008

Tablo 10'daki verilere göre 10. dönemde cari işlemler hesabındaki değişikliğin yaklaşık %41'i net hata ve noksan hesabı tarafından açıklanmaktadır.

Son olarak değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini sınamak amacıyla Johansen koentegrasyon testi yapılmıştır. Bu testin yapılabilmesi için değişkenlerin aynı düzeyde durağan olması gerekir. İz istatistik değeri ve max. özdeğer istatistiki değeri mutlak değerce kritik değerden büyük olması durumunda alternatif hipotez kabul edilip, esas hipotez reddedilir. Buna göre değişkenler arasında en az tane uzun dönemde eş bütünleşme durumu söz konusudur. Koentegrasyon testine ait ulaşılan bulgular Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Johansen Koentegrasyon Testi

Hipotez	İz İstatistik Değeri	Kritik Değer	Max-ÖzDeğer İstatistik Değeri	Kritik Değer
$H_0: \tau: 0$ $H_1: \tau: 1$	28.95036	15.49471	20.27622	14.26460
$H_0: \tau \leq 1$ $H_1: \tau: 2$	8.674140	3.841466	8.674140	3.841466

Tablo 11'deki verilere göre; iz istatistik ve maksimum özdeğer değerleri, %5 anlamlılık seviyesine ait değerden büyük olduğu için koentegrasyon hipotezi olan temel hipotez reddedilmektedir. Yani bu durumda değişkenler arasında en az bir tane uzun dönem ilişkisi mevcuttur. Fakat sonuca baktığımızda ise en az iki tane uzun dönemde ilişkinin olduğu durum %5 anlamlılık seviyesinde kabul görmüştür.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrası cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişkiyi TCMB veri tabanından temin edilen 2003:Q1-2018:Q4 dönemini kapsayan çeyreklik veriler yardımıyla zaman serileri analizi kullanarak belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk kısmında ödemeler bilançosu ve cari işlemler ile net hata ve noksan hesapları kavramsal olarak ele alınmıştır. Türkiye ekonomisinin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrası cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Ardından literatürdeki çalışmalara yer verilerek veri ve metodoloji hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak da elde edilen ampirik bulgular sunulmuştur.

Ampirik analizler kapsamında ilk olarak serilerin durağanlığı ADF birim kök testi aracılığıyla sınanmış ve her iki değişkenin de düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Serilerin aynı düzeyde durağan olması durumu, değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Yapılan Johansen koentegrasyon testi sonucu da değişkenler arasında en az iki adet koentegre vektörün olduğunu, dolayısıyla uzun dönem ilişkisinin varlığını doğrulamıştır. Ayrıca VAR modeli kapsamında, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisine, etki-tepki fonksiyonlarına ve varyans ayrıştırmasına da bakılmıştır. Optimal gecikme uzunluğu 2 alınarak tahmin edilen VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun taşıyıp taşımadığını belirlemek için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisindeki konumu, değişen varyans ve otokorelasyonun olup olmadığı incelenmiş ve herhangi bir sorunun olmadığı görülmüştür. Ardından değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile sınanmıştır. Nedensellik bulguları %10 anlamlılık düzeyinde cari işlemler hesabından net hata ve noksan hesabına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç cari işlemler hesabının neden, net hata ve noksan hesabının ise sonuç olduğu şeklinde yorumlanabilir. Etki-tepki fonksiyonları cari işlemler hesabında meydana gelen bir birimlik şoka karşılık net hata ve noksan hesabının verdiği cevabın önemli olmadığını göstermesine rağmen; net hata ve noksan hesabında meydana gelen bir birimlik şoka karşılık cari işlemler hesabının verdiği cevabın ilk dönemlerde pozitif ve artmakta iken, ikinci dönem sonrasında bu tepkinin azaldığı ve 8. dönemde ise sönümlendiği görülmektedir. Varyans ayrıştırması bulguları, net hata ve noksan hesabındaki değişikliklerinin uzun dönemde yaklaşık %6'sının cari işlemler hesabı tarafından; cari işlemler hesabındaki değişikliklerin ise %20'sinin net hata ve noksan hesabı tarafından açıklandığını göstermiştir.

Ödemeler bilançosu kapsamında Türkiye ekonomisine ait cari işlemler hesabı ile net hata ve noksan hesabının verileri TCMB kayıtlarında yer almaktadır. Söz konusu hesapların 2003 yılı ve sonrasındaki artış eğilimi dikkat çekmektedir. Özellikle net hata ve noksan hesabındaki gelişmelerin seyri, kaynağı belli olmayan döviz hareketliliğinin yakından takip edilmesini gerektirmektedir. Nitekim çeşitli uygulamalar, bu durum için gereken tedbirlerin alındığını da düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, O. (2012). *Türkiye Ekonomisi'nde 2001 Yılı Sonrası Ekonomik Gelişmeler*. Dr. Okan Acar'ın İnternet Sitesi: <http://www.okanacar.com/2012/12/turkiye-ekonomisinde-2001-yl-sonras.html>. [Erişim Tarihi: 26.02.2018].
- Alagöz, M., & Erdoğan, S. (2011). Net Hata Noksan Hesabının Anlamı ve Cari İşlemler İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *İktisat İşletme ve Finans*, 26 (306), 69-94.
- Ardıç, O., & Yılmaz, P. (2002). Para-Banka, Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ay, A., Erdoğan, S., & Uysal, D. (2007). İstikrar Politikaları ve Türkiye Uluslararası Para Fonu (Imf) İlişkileri. İçinde *Türkiye Ekonomisi Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri - Ed.: Ahmet Ay* (s. 579-613). Çizgi Kitabevi.
- Bayrak, G. (2011). "Türkiye'de Cari Açık ve Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi". Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Bozok, S. (2008). "Türkiye'nin Cari Açıkları Çerçevesinde Sermaye Hareketlerinin Analizi". Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Çekim, E. (2009). "Türkiye'de Cari Açık Sorunu". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çıplak, U. (2005). *Ödemeler Dengesinde "Net Hata ve Noksan" Kalemi Üzerine Bir Değerlendirme*. T.C.M.B. Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Yapısal Analiz Müdürlüğü.
- Çoban, O., & Özel, B. (2014). Net Hata ve Noksan Hesabı ve İhracat İlişkisi: 1984-2012 Türkiye Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Dr. Mehmet Yıldız Özel Serisi)*, 135-143.
- Dikmen, N. (2012). *Ekonometri Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Dinler, Z. (2005). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Doğukanlı, H. (2008). *Uluslararası Finans*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2016). *Net Hata ve Noksanın Kaynakları*. Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2016/01/net-hata-ve-noksann-kaynaklar.html>. [Erişim Tarihi: 29.04.2019].
- Ekşi, F. (2010). "Türkiye'de Cari Açık ve Finansmanı". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdoğan, S., & Acet, H. (2016). Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2003-2015). *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 51 (3), 539-548.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri - Çevirenler: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Heakel, R. (2019). *What is the Balance of Payments?* <http://www.investopedia.com/articles/03/060403.asp>. [Erişim Tarihi: 17.05.2018].
- Holman, J. A. (2001). *Is The Large U.S. Current Account Deficit Sustainable?* Federal Reserve Bank of Kansas City: <http://www.kc.frb.org/Publicat/econrev/PDF/1q01holm.pdf>. [Erişim Tarihi: 09.05.2018].
- Kahveci, İ. (2016). *37,5 Milyar Doların Hesabı*. <https://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kahveci/37-5-milyar-dolarin-hesabi-2318>. [Erişim Tarihi: 20.02.2019].
- Karaçayır, E. (2014). "Cari İşlemler Hesabının Finansmanı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kayra, C. (2015). *1980-2013 Tüketim Ekonomisi Küreselleşme III. Cilt*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kutlar, A. (2005). *Uygulamalı Ekonometri*. Nobel Yayın Dağıtım.

- Küçükücü, M. (2012). "Türkiye'de Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mangır, F. (2006). Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 459-472.
- Özekicioğlu, H., & Taştan, S. (2013). Türkiye'de Net Hata Noksan Kaleminin Finansmanı ve Sürdürülebilirliği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (2), 132-140.
- Öztürk, İ., Alayoğlu, N., Çırpan, H., & Fındıkcı, İ. (2012). *Büyük Dönüşüm (Ekonomi-Şirketler-Girişimci)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Paya, M. M. (2013). *Küresel Ortamda İktisat Politikaları*. Türkmen Kitabevi.
- Polat, G. (2008). "Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pugel, T. A. (2007). *International Economics*. New York: McGrawHill International Edition.
- Sawyer, W. C., & Sprinkle, R. (2005). *International Economy*. Prentence Hall.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat: Teori-Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 47-56.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Taşar, M. O. (2010). "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 76-97.
- TCMB. (2019). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri'ne İlişkin Yöntemsel Açıklama*. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9/BOPMetaveri.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0ab87526-c290-4bdd-94d4-b8e99e70eba9-mcFYR7h>. [Erişim Tarihi: 06.01.2019].
- TEPAV. (2011). *Cari Açık Sorunu Artık Daha Tehlikeli*. <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1942>. [Erişim Tarihi: 01.09.2018].
- Timur, Y. (2005). "Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama". Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yaşar, L. (2013). "Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi". Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.